

**Stanowisko Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji
z dnia 26 stycznia 2016 r.
w sprawie jakości i sposobu realizacji
napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych**

1. Stan prawny

Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 2015 r. poz. 1531, z późn. zm.), zwana dalej „u.r.t.” stanowi, że podlegający jej przepisom nadawcy programów telewizyjnych są obowiązani do zapewniania dostępności programów dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu przez wprowadzanie odpowiednich udogodnień: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących oraz tłumaczeń na język migowy tak, aby co najmniej 10% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, posiadało takie udogodnienia (art. 18a ust. 1 u.r.t.).

Art. 47g u.r.t. nakłada na podmioty dostarczające audiowizualne usługi medialne na żądanie obowiązek dążenia do stopniowego zapewniania dostępności audycji dla osób niepełnosprawnych poprzez wprowadzanie odpowiednich udogodnień, takich jak np. napisy.

Rozporządzenie KRRiT z dnia 28 maja 2013 r. w sprawie niższego udziału w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu (Dz. U. z 2013 r. poz. 631), wydane na podstawie art. 18a ust. 2 u.r.t. obniża kwotę udogodnień dla osób niepełnosprawnych w niektórych programach telewizyjnych. Rozporządzenie to stanowi, że udział w programie telewizyjnym czasu audycji z udogodnieniami dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu wynosi:

- 1) co najmniej 1% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, dla programów:
 - a) o zasięgu ludnościowym nieprzekraczającym 200 000 mieszkańców,
 - b) rozpowszechnianych w sieciach telekomunikacyjnych innych niż wykorzystywane do rozpowszechniania rozsiewczego naziemnego lub rozsiewczego satelitarnego, jeżeli liczba indywidualnych odbiorców nie przekracza 50 000,
 - c) których dzienny czas nadawania bez audycji powtórkowych oraz reklam i telesprzedaży nie przekracza średnio w kwartale 2 godzin,
 - d) wyspecjalizowanych o charakterze muzycznym;
- 2) co najmniej 5 % kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, dla programów:
 - a) o zasięgu ludnościowym nieprzekraczającym 500 000 mieszkańców,
 - b) których dzienny czas nadawania bez audycji powtórkowych oraz reklam i telesprzedaży nie przekracza średnio w kwartale 5 godzin.

Ustawa o radiofonii i telewizji w obecnym kształcie nie definiuje napisów dla niesłyszących. Ustawodawca nie przekazał również KRRiT delegacji do określenia tych definicji w drodze rozporządzenia. Jedynym aktem, który w obecnym stanie prawnym określa, co rozumie się jako napisy dla niesłyszących jest akt samoregulacji nadawców, tj. Porozumienie nadawców programów rozpowszechnianych w naziemnej telewizji cyfrowej w sprawie sposobu realizacji obowiązków wynikających z art. 18a ustawy o radiofonii i telewizji dotyczących udogodnień w programach telewizyjnych dla osób z niepełnosprawnością wzroku

i dla osób z niepełnosprawnością słuchu¹. Akt ten określa, że przez napisy dla niesłyszących rozumie się:

- napisy w rodzimym języku, będące tekstowym odpowiednikiem mówionych dialogów lub narracji, korespondujące ściśle z widocznym na ekranie obrazem, zawierające rozróżnienie osób występujących w dialogu (kolorami lub przy pomocy identyfikatorów tekstowych – inicjały, imię bohatera itp.) oraz opisy tekstowe efektów dźwiękowych;
- napisy „na żywo” jako usługę umożliwiającą osobom z dysfunkcją narządu słuchu dostęp do treści dźwiękowych towarzyszących obrazowi w czasie prawie rzeczywistym (to jest z niewielkim przesunięciem czasowym), stosowaną w audycjach informacyjnych i publicystycznych;
- napisy dialogowe udostępniające za pośrednictwem tekstów w rodzimym języku dialogi i narrację audycji obcojęzycznych.

2. Realizacja napisów dla osób niesłyszących w programach telewizyjnych

Kwartalne sprawozdania składane do KRRiT przez nadawców telewizyjnych, dotyczące obowiązku zapewniania dostępności programów dla osób z niepełnosprawnością sensoryczną wskazują, że napisy dla niesłyszących stanowią zdecydowaną większość oferty audycji z udogodnieniami (tendencja ta występuje również w innych krajach). Przykładowo, w programach rozpowszechnianych w naziemnej telewizji cyfrowej audycje z napisami dla niesłyszących (dane za III kwartał 2015 r.) stanowią od 5,5% (jeden z komercyjnych programów sportowych) do 36,5% (Program 1 TVP) czasu nadawania programu z wyłączeniem reklam i telesprzedaczy.

Przewaga udziału audycji z napisami dla niesłyszących nad pozostałymi udogodnieniami wymienionymi w u.r.t (tj. język migowy i audiodeskrypcja) wynika z tego, że dla dostawców usług medialnych dołączanie napisów w procesie produkcji audycji jest stosunkowo proste pod względem technicznym i organizacyjnym oraz najmniej kosztowne w porównaniu z tłumaczeniem na język migowy czy audiodeskrypcją. Uwaga ta nie dotyczy jednak napisów na „żywo” występujących w audycjach, których zawartość w dużej mierze opiera się na treściach produkowanych i rozpowszechnianych w czasie rzeczywistym. Chodzi np. o audycje informacyjne, relacje sportowe i inne, audycje z dużą zawartością dyskusji politycznych czy publicystycznych, które odnoszą się do bieżących wydarzeń. Tego typu audycje dotychczas opatrzone były ograniczoną ilością napisów dla niesłyszących, co wynikało z trudności techniczno-organizacyjnych występujących podczas ich tworzenia w czasie rzeczywistym. W związku z szybkimi zmianami technologicznymi, wiedzą na temat procesu *respeakingu*²

¹ Porozumienie zostało podpisane w dniu 5 czerwca 2013 roku przez: TVP SA, Telewizję Polsat, Telewizję TVN, Telewizję PULS, Polskie Media (TV4), ATM Grupę SA i Stawkę sp z o.o. W 2015 r. przystąpienie do ww. Porozumienia zadeklarował nadawca programu Stopklatka TV.

² Metoda *respeakingu* polega na zastosowaniu programu komputerowego do rozpoznawania mowy (na rynku są już dostępne takie programy dla języka polskiego). W audycjach nadawanych na żywo *respeaker* słucha oryginalnych wypowiedzi i powtarza usłyszane słowa (w razie potrzeby dokonuje parafrazowania) do mikrofonu sprzężonego z programem do rozpoznawania mowy. Dyktuje także niezbędne znaki interpunkcyjne i inne elementy (kolory, etykiety mówców) dostosowując wypowiedź do możliwości percepcyjnych osób niesłyszących. Następnie słowa *respeakera* są przetwarzane na tekst wyświetlany w formie napisów na ekranie. Cały proces powinien odbywać się z możliwie najkrótszym opóźnieniem w stosunku do pierwotnej wypowiedzi. Przy obecnych możliwościach programów do rozpoznawania mowy dla języka polskiego, niezbędna wydaje się współpraca *respeakera* z dodatkową osobą, która zajmuje się moderacją i korektą wynikowego tekstu.

oraz trwającymi pracami nad użyciem tej metody do opracowywania napisów do audycji telewizyjnych na żywo, oczekiwana jest znacząca poprawa w tym zakresie.

Jeśli chodzi o zapewnienie właściwej jakości napisów dla niesłyszących, ogólne rekomendacje w tym zakresie zawiera niniejsze Stanowisko. W kwestiach bardziej szczegółowych nadawcy programów telewizyjnych oraz twórcy napisów mogą szukać wsparcia w specjalistycznych materiałach źródłowych, np. tych wymienionych w pkt 6 „Informacje końcowe”.

3. Cel zamieszczania napisów w utworach audiowizualnych

Głównym celem zamieszczania napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych jest usuwanie bariery komunikacyjnej wynikającej z dysfunkcji narządu słuchu, a w szerszej perspektywie - umożliwienie niesłyszącym i niedosłyszącym możliwie satysfakcjonującego odbioru utworów audiowizualnych. Poziom satysfakcji w tym zakresie nie zależy jednak wyłącznie od sposobu przygotowania i rozmieszczenia napisów, za co odpowiedzialność spoczywa na nadawcy programu/dostawcy usługi na żądanie, ale również od czynników od nich bezpośrednio niezależnych. Jest to związane z uwarunkowaniami technicznymi w zakresie metody rozpowszechniania (telewizja analogowa lub cyfrowa) i sposobu dystrybucji (naziemny, satelitarny, kablowy), jak też w zakresie właściwości urządzeń odbiorczych (obsługa teletekstu/napisów DVB), których konfiguracja i obsługa zależy od rozwiązań zastosowanych przez producenta (różne oprogramowanie, różna konstrukcja, różne ustawienia użytkownika). Ponadto, poziom satysfakcji odbiorcy z napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych zależy również od tego, w jakim stopniu zasób i poziom użytego w napisach słownictwa odpowiada jego kompetencjom językowym i indywidualnym oczekiwaniom.

Wypracowanie jednolitej formuły redagowania napisów, która w równym stopniu zadowoliliby oczekiwania wszystkich odbiorców jest zatem niemożliwe: inne kompetencje językowe, a co za tym idzie, inne oczekiwania wobec stopnia szczegółowości, długości i wielkości napisów będą mieć osoby niesłyszące od urodzenia, inne - dzieci, inne - osoby, które utraciły słuch później niż we wczesnym dzieciństwie, a jeszcze inne - osoby z różnym stopniem niedosłuchu, w tym osoby starsze. Problem ten ma mniejsze znaczenie jedynie wtedy, gdy dana audycja skierowana jest do wyraźnie sprofilowanej grupy odbiorców (np. dzieci czy seniorów).

4. Odbiorcy napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych

Jak wspomniano powyżej, odbiorcy napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych nie stanowią jednorodnej grupy. W uproszczeniu wyróżnia się:

- **osoby głuche (średni ubytek słuchu powyżej 90 dB)**, w tym:
 - osoby niesłyszące od chwili narodzin lub takie, które utraciły słuch we wczesnym dzieciństwie; ich pierwszym, tj. natywnym językiem jest najczęściej język wizualno-przestrzenny zwany Polskim Językiem Migowym, a ich umiejętność czytania w języku polskim, traktowanym jako tzw. drugi język, bywa poważnie ograniczona;
 - osoby, u których utrata słuchu nastąpiła zwykle po opanowaniu mowy dźwiękowej; znają oni język polski i najczęściej potrafią odczytywać mowę z ust;
- **osoby niedosłyszące**, tj. osoby z częściowym uszkodzeniem słuchu (średni ubytek słuchu poniżej 90 dB), w tym osoby starsze.

Uznaje się, że w Polsce mieszka około 45 tys. osób głuchych, około 900 tys. osób z niedosłuchem co najmniej w stopniu umiarkowanym oraz około 3 mln osób z lekkim niedosłuchem, co pozwala oszacować, że potencjalni odbiorcy napisów dla niesłyszących stanowią około 10% populacji Polski. Światowa Organizacja Zdrowia przyjmuje jeszcze wyższy wskaźnik, tj. że około 15% populacji ma problemy ze słuchem.

Ponadto, z napisów dla niesłyszących mogą korzystać osoby słyszące, dla których napisy stanowią dodatkową pomoc w zrozumieniu treści utworu, w tym cudzoziemcy uczący się języka polskiego, a także inni odbiorcy, którzy z różnych względów nie mogą lub nie chcą korzystać z fonii w telewizyjnym przekazie audiowizualnym.

5. Podstawowe zasady tworzenia napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych

Podstawową funkcją napisów dla niesłyszących jest zastąpienie dźwięku – przede wszystkim treści ścieżki dialogowej, ale też tych dźwięków pozawerbalnych (o ile występują), których nie da się zidentyfikować przez obraz, a które są nośnikami informacji o zasadniczym znaczeniu dla zrozumienia przekazu.

Audycja audiowizualna zawiera jedną wersję napisów dla niesłyszących, co w praktyce oznacza, że w przypadku audycji niekierowanej do specyficznej grupy celowej, musi to być wersja użyteczna dla jak największej liczby odbiorców. Wymaga to zatem poszukiwania kompromisu ze względu na zróżnicowane potrzeby i kompetencje językowe wśród osób niesłyszących. W kontekście tym, należy mieć też na uwadze, że osoby głuche nieznające języka polskiego lub posługujące się nim w ograniczonym zakresie mogą przede wszystkim korzystać z audycji telewizyjnych tłumaczonych na język migowy (art. 18a ust. 1 u.r.t jako udogodnienia dla osób z niepełnosprawnością narządu słuchu wymienia zarówno napisy dla niesłyszących jak i tłumaczenie na język migowy).

Z punktu widzenia przeciętnego odbiorcy napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych istotne jest to, by korzystanie z nich było proste i naturalne, a napisy możliwie wiernie odzwierciedlały treść ścieżki dialogowej (wszelkie rozbieżności między tekstem napisów a wypowiedziami bohaterów mogą powodować trudności w odbiorze utworu audiowizualnego). Selekcję informacji i skróty należy wprowadzać wyłącznie wtedy, gdy zachowanie powyższego warunku nie jest możliwe. Należy przy tym wziąć pod uwagę dwa następujące wyzwania:

- napisy dla niesłyszących mają przekazać treść ustnych wypowiedzi, co oznacza konieczność pogodzenia mowy potocznej z regułami słowa pisanego;
- napisy muszą znaleźć się na ekranie w określonym momencie i zmieścić się w ograniczonym czasie ekspozycji, co jest o tyle trudne, że tempo czytania jest wolniejsze niż tempo mówienia, a ponadto dla odbiorców napisów dla niesłyszących przyjmuje się wolniejsze tempo czytania niż w przypadku osób słyszących.

Pomimo zatem wyraźnej niechęci niektórych środowisk osób niesłyszących wobec stosowania skrótów w napisach do utworów audiowizualnych jest to czasem konieczne w celu zachowania niezbędnej synchronizacji.

Biorąc pod uwagę powyższe przesłanki, do ogólnych zasad opracowywania napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych można zaliczyć:

- **selekcję informacji:** należy ustalić, które informacje są niezbędne dla uchwycenia istoty przekazu i jak należy je sformułować, by były zrozumiałe dla możliwie szerokiego grona odbiorców tego udogodnienia; w pierwszym rzędzie

są to wypowiedzi, ale też - w zależności od rodzaju utworu - istotne dla zrozumienia istoty przekazu dźwięki pozawerbalne, zwłaszcza gdy nie widać ich źródła; zaleca się natomiast unikać opisywania dźwięków oczywistych, których występowanie jednoznacznie wynika z obrazu;

- **czytelność - dobrą rozpoznawalność (widoczność) napisów:** tekst napisów powinien wyraźnie odróżniać się od tła, na którym jest umieszczony (konieczność zapewnienia dobrego kontrastu np. poprzez cienie, czarny obrys czcionki lub półprzezroczyste tło). Rozróżnienie postaci możliwe jest przy pomocy identyfikatorów tekstowych (np. inicjały, imię bohatera itp.) lub za pomocą kolorów czcionki (ten sam kolor jest przypisany do tej samej postaci). Zaleca się niewprowadzanie zbyt dużej ilości kolorów (w Polsce, w napisach do utworów audiowizualnych, poza podstawowym kolorem białym, stosuje się przeważnie kolor żółty, cyjan, zielony i ewentualnie magenta; nie zaleca się używania koloru czerwonego), a ich użycie w danym utworze powinno być spójne i konsekwentne. Użycie znaków specjalnych (np. wersalików, nawiasów) może służyć przekazaniu dodatkowych informacji (np. o sposobie mówienia, o odgłosach, o tle muzycznym itp.);
- **czytelność - właściwe rozmieszczenie napisów na ekranie³**; tzw. rozstawienie napisów powinno uwzględniać możliwie najlepszą synchronizację z obrazem (kiedy to tylko możliwe, napisy powinny być idealnie zgrane z cięciami ujęć, scen) oraz zasadę, że jeden napis powinien zmieścić się w dwóch liniijkach tekstu (w wyjątkowych sytuacjach – w trzech liniijkach tekstu). Ponadto, napisy te nie powinny zasłaniać: napisów znajdujących się w filmie, wizytówek (np. w audycjach informacyjnych), ust osób mówiących (umożliwienie odczytywania mowy z ust), ani czynności istotnych dla zrozumienia sensu i przebiegu akcji w utworze;
- **ekspozycję napisów - czas wyświetlania**, który z jednej strony powinien być precyzyjnie dostosowany do tempa odczytywania (przyjmuje się, że w przypadku osób z dysfunkcją narządu słuchu jest to średnio 12 znaków na sekundę ze spacjami), a z drugiej – powinien utrzymywać synchronizację wyświetlanych napisów z akcją w utworze. W przypadku napisów przeznaczonych dla dzieci, czas ich wyświetlania powinien być wydłużony. Ponadto, napisy dla dzieci do 11. roku życia powinny być zredukowane pod względem ilości tekstu i maksymalnie uproszczone pod względem słownictwa;
- **komunikatywność napisów:** napisy powinny być zbudowane ze zrozumiałych, prostych i zwięzłych (ale nieprzesadnie skróconych) zdań oraz z powszechnie używanych wyrazów. Należy unikać skrótowców czy specjalistycznego, wyszukanego słownictwa, ale też nie cenzurować wypowiedzi bohaterów. Jeden napis (tj. tekst, który ukazuje się na ekranie i znika zastąpiony kolejnym napisem) powinien stanowić jedną całość znaczeniową; na końcu linijki nie należy zostawiać przyimków, zaimków itp. Ponadto napisy powinny odpowiadać logicznej budowie zdania i zachowywać poprawność gramatyczną, interpunkcyjną i językową (chyba że błędy językowe charakteryzują bohatera utworu, co należy uwzględnić w napisach);

³ W przypadku napisów dla niesłyszących odbieranych za pomocą teletekstu lub których źródłem jest teletekst (np. dekodery cyfrowej telewizji kablowej), efekt końcowy, tj. położenie napisów na ekranie nie zależy od nadawcy, tylko od formatowania obrazu przez producenta odbiornika telewizyjnego/dekodera (w odbiornikach różnych producentów napisy mogą się wyświetlać inaczej).

- w miarę możliwości **zachowanie charakteru i stylu wypowiedzi bohaterów oraz rytmu** tych wypowiedzi. Chodzi o emocjonalny charakter wypowiedzi oraz o styl leksykalny (a nie fleksyjny czy foniczny), np. w przypadku używania gwary czy języka archaicznego. Jeśli nie ma możliwości zachowania tych elementów, należy je zasygnalizować za pomocą zastosowania odpowiedniej strategii, która pozwoli oddać charakter utworu w tym zakresie.

W audycjach zagranicznych w wersji z lektorem warto zadbać o synchronizację napisów nie tyle z tekstem odczytywanym przez lektora, co z obrazem, tj. z dźwiękiem oryginalnym filmu. Gdy w audycji zagranicznej (np. filmie) występują wtrącenia w języku obcym, których nie tłumaczy się dla odbiorców słyszących, w napisach dla niesłyszących można podać, jakiego użyto języka (np. „mówi po włosku”), albo przytoczyć daną wypowiedź w języku oryginalnym (np. „buongiorno”) tak, by osobom niesłyszącym znającym język obcy umożliwić równy dostęp do oryginału.

Wskazane jest, by napisy dla niesłyszących były opracowywane w formie teletekstu, gdy program, za wiedzą lub zgodą nadawcy, jest dystrybuowany czy retransmitowany w analogowych sieciach kablowych (dostępność po wybraniu przez użytkownika funkcji teletekst w analogowym odbiorniku telewizyjnym).

6. Informacje końcowe

Materiały źródłowe, które posłużyły do opracowania niniejszego Stanowiska Rekomendacyjnego w części dotyczącej ogólnych zasad tworzenia napisów dla niesłyszących:

- BAI (Broadcasting Authority of Ireland) *Guidelines Subtitling*;
- BBC.Co.UK, *Online Subtitling Editorial Guidelines v 1.1.*, compiled and edited by Gareth Ford Williams, 2009;
- CSA (Conseil Supérieur de l'Audiovisuel), *Charte relative à la qualité du sous-titrage à destination des personnes sourdes ou malentendantes*, Paris 2011;
- ITC, *Guidance on Standards for Subtitling*, February 1999 (standardy przyjęte przez brytyjski organ regulacyjny Ofcom);
- Izabela Künstler i Urszula Butkiewicz, *Napisy dla osób niesłyszących i słabosłyszących – zasady tworzenia*, opracowanie dla Fundacji Kultura bez Barier, 2012;
- Izabela Künstler, *Napisy dla niesłyszących - problemy i wyzwania*;
- Agnieszka Szarkowska, Monika Laskowska, *Jakie powinny być napisy? Raport z badania preferencji widzów na temat napisów telewizyjnych*, 2014.

Przewodniczący KRRiT

Jan Dworak